

POLITICI ALE MEMORIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA, ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DE INTEGRARE EUROPEANĂ¹

Dr. Ludmila COJOCARI

*POLITICS OF MEMORY IN THE REPUBLIC
OF MOLDOVA, IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION PROCESSES*

This study investigates the metamorphoses of the politics of memory promoted by the power structures of the Republic of Moldova (1991-2009). The author states the importance of equidistant evaluation of the Soviet past for the reconciliation process of societies, traumatised by the experience of the Second World War, and elaboration of new politics of memory, articulated to the official strategies of the European integration of the Republic of Moldova.

Imaginea celui de al Doilea Război Mondial continuă să se reflecte în cel mai diferit mod, chiar dacă acest eveniment constituie o verigă comună a istoriei continentului european. În Estul Europei, memoria acestui eveniment de la bun început a devenit un instrument al politicilor imperiale, elaborat în cheia propagandei comuniste și pus în acțiune prin mecanismele comemorării selective. Clivajul între imaginea războiului în memoria colectivă și cea promovată de discursul oficial s-a conturat chiar în primii ani de după război, fapt care a determinat autoritățile sovietice să renunțe la celebrarea oficială a sărbătorii de 9 Mai timp de două decenii. Doar în 1965, pentru prima dată, a fost emisă o medalie comemorativă, a început construcția complexelor memoriale, s-au scris la comandă multiple romane, s-au turnat filme menite să creeze o imagine „corectă” și să pună accentele legitimării regimului și „rolului diriguitor și îndrumător al partidului”.

Către finele anilor '60 „Marele Război pentru Apărarea Patriei” reușise să ia locul mitului fundamental al ideologiei sovietice, cel al „Marii Revoluții din Octombrie”, transformându-se într-un spectacol propagandistic pe cât de triumfalist, pe atât de categoric, dispus să elimine orice alte memorii în afara celei oficiale, prin care s-a reușit transforma-

rea narativelor ideologice în realități valide, pasibile să subordoneze experiența personală și memoria colectivă. Astfel, politicile oficiale de gestionare a memoriei colective nu au lăsat loc pentru alte imagini care, de rând cu cele selectate de discursul puterii, erau parte componentă a aceluiași trecut.

Colapsul Uniunii Sovietice a provocat noi dileme în gestionarea politicilor memoriei colective, întreținută de aviditatea pentru mituri fondatoare care să legitimizeze noile structuri ale puterii și, respectiv, să alimenteze noua ideologie de stat. Mecanismele de comemorare și uitare selectivă au fost activate de această dată cu scopul rescrierii istoriei în cheia noilor proiecte de construcție a „națiunii moldovenești”. Deși, în perioada 1991-2001, s-au înregistrat o serie de acțiuni menite să contribuie la demararea procesului de reconciliere: egalarea în drepturi a veteranilor care au luptat pe ambele părți ale baricadei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, emiterea decretelor oficiale de condamnare a simbolurilor ideologiei totalitare, substituirea sintagmei „Marele Război pentru Apărarea Patriei” prin „al Doilea Război Mondial”, în perioada următorilor opt ani de guvernare comunistă, 2001-2008, constatăm o serie de acțiuni contradictorii celor anterioare: revigorarea simbolurilor sovietice prin implicarea directă a discursului puterii în narativul istoric și practicile de comemorare, renovarea monumentelor și complexelor memoriale (inclusiv, Complexul Memorial „Capul de Pod Șerpeni” și complexul Memorial „Eternitate”), revenirea la sintagma „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, marginalizarea veteranilor de război care au luptat în Armata Română, relansarea unor clișee ideologice, exemplu fiind substituirea sintagmei „victoria poporului sovietic” cu cea a „victoriei poporului moldovenesc” etc².

În contextul politicilor de integrare europeană, este de menționat, că al Doilea Război Mondial a marcat nu doar istoria postbelică a Republicii Moldova. Însăși comunitatea europeană a fost un produs al acestei conflagrații, unde grație eforturilor comune de depășire a memoriilor concurente și elaborare a unei viziuni comune față de istoria celui de al Doilea Război Mondial s-a reușit promovarea și implementarea practicilor de reconciliere în cadrul statelor membre ale Uniunii Europene. Noul

¹ Acest raport a fost prezentat în cadrul lucrărilor Mesei Rotunde „Ziua Victoriei la 65 ani: valori și aspirații europene în politicile memoriei din Republica Moldova”, 06 mai 2010, Chișinău, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM.

² Ludmila Cojocari. Political Liturgies and Concurrent Memories in the context of Nation-Building Process in Post-Soviet Moldova: the case of “Victory Day”. In: *Interstitio. East European Review of Historical Anthropology*, vol. I, nr. 2 (2), 2007, p. 89-121; Idem. The Victory Day in the Republic of Moldova: Selective Remembering and Forgetting in a Post-Soviet Project of Nation-Building. In: *History & Politics*, nr. 1, Chisinau, 2008, p. 27-44.

val de extindere a readus în atenție importanța unei conștiințe istorice apte să ofere noilor state membre posibilitatea de a participa la discuții privind trecutul comun. Care este istoria complexă a Europei? Ce ar trebui inclus în această istorie, mai ales în perioada post-1945? Care sunt modalitățile de scriere a istoriei în care să se regăsească experiențe istorice diferite? Ne-am convins, între timp, că uitarea nu este cea mai bună soluție. Conflictul pot apărea din promovarea doar a unei viziuni sau ca urmare a lipsei dialogului între imaginile trecutului. În contextul politicilor europene de gestionare a memoriei colective, atestăm o multitudine de valori care merită și care pot fi împărtășite de toate statele europene, iar eforturile de reconciliere și acțiunile de re-evaluare echidistantă a trecutului pot doar fortifica procesul de construcție a unui viitor comun.

De altfel, în spațiul Europei de Est, constatăm că politicile memoriei, la nivel intern și internațional, nu servesc pe deplin procesului de reconciliere a societăților traumatizate de experiența și memoria celui de al Doilea Război Mondial, ci sunt articulate intereselor politice curente. Declarația președintelui RFG, Richard von Weizsacker, cu ocazia aniversării a 40 ani de la terminarea Războiului Doi Mondial despre semnificația zilei de 8 mai 1945 rămâne actuală și astăzi: „Indiferent de semnificația atribuită zilei de 8 mai 1945 - izbăvirea de un regim criminal sau trecerea sub o nouă stăpânire, revederea hotarelor, apariția unor noi alianțe, regruparea forțelor pe arena internațională - oricum această dată are o importanță istorică pentru continentul european”³. În acest context, cooperarea și participarea la dezbateri privind elaborarea unei viziuni comune a statelor Uniunii Europene în această materie, ar însemna, de rând cu domeniul economic, juridic, politic al integrării, și elaborarea unor politici ale memoriei susceptibile să faciliteze procesul de reconciliere a *memoriilor concurente*.

Fără îndoială, evaluarea trecutului sovietic are implicații fundamentale în promovarea valorilor democratice. Deși crimele regimului nazist au avut un caracter instituțional și internațional, crimele regimului comunist mai rămân și astăzi a fi evaluate, constituind o perspectivă de lungă durată a muncii istoricilor. Experiențele societăților post-sovietice, în acest caz, par a fi mai curând *locuri ale amneziei* decât *locuri ale memoriei* și atragem atenția asupra următoarelor considerente care ar asigura funcționalitatea proiectelor de reconciliere a memoriilor colective: (1) afirmând că există un singur adevăr, acceptăm existența mai multor opinii

³ Richard von Weizsacker. Speech in the Bundestag on 8 May 1985 during the Ceremony Commemorating the 40th Anniversary of the End of War in Europe and of National-Socialist Tyranny [online]. In: http://mediaculture-online.de/fileadmin/bibliothek/weizsacker_speech_may85/weizsacker_speech_may85.pdf (citată 01 mai 2010).

vis-a-vis de acesta (2) ignoranța și clișeele false din memoria istorică pot lăsa loc pentru manifestări naționaliste sau ale memoriei istorice refulate, (3) percepția atrocităților și abuzurilor trecutului constituie un subiect important al dezbaterilor și solicită o reexaminare transparentă și obiectivă (4) re-evaluarea comprehensivă a istoriei europene poate contribui substanțial la fortificarea procesului de integrare europeană așa cum un viitor mai bun poate fi construit prin înțelegerea/studierea complexă a unui trecut împărtășit și asumat. Or, un schimb sincer de opinii în spiritul înțelegerii mutuale și deschiderii spre reconciliere poate pregăti calea spre elaborarea unei memorii istorice cu mai multe fațete și trăsături comune pentru statele europene.

În ceea ce privește tematica studiilor de memorie colectivă în Moldova post-sovietică, constatăm o deschidere atât pentru istoria recentă, cât și pentru trecut. Deși „memoria este un mod de manifestare a prezentului, ea poate fi și răbufnirea trecutului pe scena prezentului, a unui trecut uitat, refutat, insuficient susținut de acțiuni de rememorare sau de grupuri purtătoare de memorie”⁴. În planul memoriei colective din Republica Moldova, atestăm un întreg spectru de lapsusuri ce lasă în umbră trecuturi traumatizante și „neautorizate” de discursul oficial. Subiectele de investigație care se întrevăd în încercările de restituție istorică din acest spațiu se ancorează, în special, în perioada secolului trecut precum războaiele, etapele instaurării regimului comunist, colectivizarea, naționalizarea, deportările etc. Conturarea unor noi imagini și atitudini ale celor care au trăit istoria ne ajută să cunoaștem și să ne asumăm trecutul, așa cum s-a întâmplat într-o serie de state post-totalitare. Or, memoria colectivă într-o societate democratică admite justetea și mesajul memoriilor opuse, constituind în ansamblu o „comunitate de memorii” compatibile, deși competitive, îndemnând la „o memorie democratică a trecuturilor traumatizante”⁵.

O soluție de gestionare a trecutului în țările din Europa de Est, în opinia istoricului T. G. Asch ar fi să se țină cont de patru întrebări fundamentale: (1) dacă e necesară evocarea și examinarea trecutului dureros sau e mai profitabilă strategia ignorării acestuia și privirii spre viitor; (2) când trebuie să ne aducem aminte?; (3) cine trebuie să o facă?; (4) cum?⁶. În cazul Republicii Moldova, o reconsiderare a relației între imaginația istorică și noua percepție a memoriei

⁴ Jean-Charles Szurek. Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante. În: Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București, 7-8 aprilie, 2000. București: Imprimeria Arta Grafică, 2002, p. 56.

⁵ Ibidem, p. 52.

⁶ Apud: Adrian Neculau. Memorie pierdută. Eseuri de psihologie a schimbării. Iași: Editura Polirom, 1999, p.195.

poate demara prin analiza de conținut a *structurilor memoriei*⁷ care să re-pună în valoare memoria și să depășească uitarea dirijată de discursul oficial prin manipularea cu mecanismele de rememorare și uitare selectivă.

Guvernările autoritare, atât în perioada sovietică cât și post-sovietică, au fost preocupate nu de trecutul în sine, ci de trecutul raportat la nevoile prezentului. Așa-numitele „recuperări” ale tradițiilor naționale și „readuceri” în memorie a figurilor istorice constituiau mai degrabă un program ideologic, valoarea lor fiind cea de prefigurare și de simbol. Fenomenul de „inventare” a noilor tradiții și renaștere a „trecutului glorios”, demolarea/reabilitarea vechilor monumente și înălțarea monumentelor noi – reprezintă doar cele mai „evidente” segmente ale procesului de identificare a societății în contextul noilor schimbări.

Apelând la perspectiva Durkheimiană, constatăm în comunitățile din Republica Moldova tendința de evocare a ritualurilor și practicilor de comemorare ca mecanisme de solidarizare a comunității și nu de contexte pentru dispute și contestări sociale, culturale, politice. Iar, vorbind despre paternelle identitare ancorate în memoria colectivă, constatăm devotamentul și pietatea cu care sunt performate acestea.⁸ Memoria colectivă, grație prezenței sale în orice acțiune de percepție, reflecție, comunicare, constituie una din condițiile esențiale pentru discernământul identitar al fiecăruia. Memoria colectivă devine astfel mediul principal în care se construiesc identitățile. Procesul de rescriere a istoriei urmează a fi parcurs în Republica Moldova nu numai pentru a ne cunoaște trecutul sau pentru provocarea vechilor traume, amintiri dureroase și crize de identitate, dar și pentru a ne detașa cu inteligență de moștenirile lui dureroase. Preocuparea pentru discursul memoriei coroborat cu cel al istoriei ne permite să ne îndepărtăm de prezent, cu avantajele conștiinței curate.

Concluzii

Procesul de constituire a memoriei și cel de restituție a istoriei nu au loc în izolare unul față de altul. Sunt de remarcat, totuși, căile diferite de transmitere și reprezentare a trecutului de memoria și, respectiv, istoria împărtășită.⁹ Principalul aspect de

interacțiune între memoria post-totalitară și demersul istoriografic ține de dimensiunea morală, psihologică și politică a unui trecut care etalează nevoia de justiție și de calificare a perioadei totalitare. Studiile de memorie oferă oportunitatea de a accepta/recunoaște caracterul negociat, selectiv, orientat și raportat la prezent și relativ al reprezentărilor istorice, deși adesea se insistă asupra faptului că experiențele pe care aceste reprezentări le reflectă nu pot fi manipulate la dorință.¹⁰ Totuși, instrumentalizarea abuzivă a trecutului este atestată deseori în spațiul post-totalitar în virtutea unor „prejudecăți moștenite, al părerilor confortabile despre sine și propria colectivitate, al sentimentelor, orgoliilor și stărilor de spirit create de profesarea îndelungată a unei anumite table de valori”.¹¹ În acest context, istoria, ca cea mai familiarizată cu trecutul, are nevoie de rescrierea și verificarea periodică a propriului discurs „fie sub presiunea acumulării de noi fapte, fie sub impactul schimbărilor de paradigmă, fie datorită influenței asocierii altor discipline”¹².

În Moldova post-sovietică *memoria colectivă*, până nu demult, și-a păstrat distanța de cea *oficială*, fapt care a făcut imposibilă aplicarea conceptelor *memorie publice* și *memorie private* în studiile de restituție istorică. Promovarea din partea discursului puterii a procesului de reorganizare a memoriei oficiale, în baza paternelor și clișeele ideologice moștenite din perioada sovietică, alături de practicile ideologice de construcție a națiunii în acest spațiu, face imperios necesară aplicarea elaborată a principiilor teoretice și metodologice de studiere a memoriei colective și a mecanismelor de constituire, stocare și transmitere a acesteia. În acest caz, Republica Moldova, ca și întreg spațiul Sud-estului European, are șansa să devină un „loc al memoriei”, iar cercetarea și aplicarea politicilor memoriei din statele Uniunii Europene deschid largi posibilități pentru explorarea, asumarea și împărtășirea acestui trecut¹³.

¹⁰ Aleida Assmann. *Erinnerungsraume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. Munich: CH Beck, 1999, p. 249-250.

¹¹ Radu Ardevan. *Istoria - De ce? Cum? Pentru cine?* În: Toader Nicoară (ed.). *Studia Universitatis „Babeș- Bolyai”*. Historia, vol. 50, nr. 2, 2005, p. 232-235.

¹² Liviu Antonesei. „Închiderea” și „Deschiderea” istoriografiei. În: *Xenopoliana*, vol. I, nr. 1-4, 1993, p. 5.

¹³ Ludmila Cojocari, Virgiliu Bîrlădeanu. *Memorie colectivă și practicile memoriei în Republica Moldova: o perspectivă de cercetare istorică*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr.1, 2009, p. 22-31; Ludmila Cojocari. *Memorie colectivă în Republica Moldova: perspective de restituție istorică în spațiul post-totalitar*. În: *Interstitio. East European Review of Historical Anthropology*, vol. I, nr. 1, 2007, p. 31-50.